

SOUTHERN AFRICAN RURALITY IN HIGHER EDUCATION

GO YA YUNIBESITHI:

DIKANEGELO GO TŠWA GO
BAITHUTI BA DINAGA MAGAE

DIYUNIBESITHI TŠEO DI KGATHAGO TEMA

RHODES UNIVERSITY
Where leaders learn

University of Fort Hare
Together in Excellence

**University of
BRISTOL**

University of Brighton

BATHUŠI KA DITŠHELETE

LENANELO LA DITENG

	Botseno_____	3
1.	Matseno_____	5
2.	Bophelo bja magae_____	7
	2.1 Maitemogelo_____	7
	2.2 Go nagana ka bokamoso_____	8
	2.3 Go dira kgopelo yunibesithing_____	12
3.	Leeto la go ya yunibesithing_____	15
	3.1 Go tloga gae_____	15
	3.2 Nako ya boingwadišo_____	17
	3.3 Go dula ka boiketlo_____	18
4.	Phetogo ya go ya yunibesithi_____	21
	4.1 Go ba gona dithutong_____	25
	4.2 Go itlwaetša lefase la titšitale_____	26
	4.3 Go ikemela_____	27
5.	Go aloga le go tšwelapele_____	28
6.	Maele a bofelo_____	31
7.	Ditebogo_____	32

BOTSENO

Dikanegelo ka go pukwana ye di boletše ke sehlopha sa baithuti ba ngwaga wa bobedi ba dithuto tša tikrii ya mathomo go tšwa Yunibesithi ya Fort Hare, Yunibesithi ya Johannesburg le Yunibesithi ya Rhodes. Baithuti ba, mmogo le ba bangwe ba bantši, ka moka go tšwa dinaga magae e bile ba ithutela dirutwa tša go fapana, ba kgathile tema ka go protšeke ya Dinaga Magae tša Afrika Borwa ka go Thuto ya Godimo (SARiHE) ka 2017 le 2018. Maikemišetšo a protšeke ye e be e le go nyakišiša gore baithuti ba go tšwa dinaga magae ka mo Afrika Borwa ba itemogela bjang go tsena le go ithuta ka go thuto ya godimo, go ba kgontšha go keteka tsebo le bokgoni bjo ba bo hweditšego ka go malapa a bo bona le metseng le go huetša le go godiša thekgo yeo ba e filego ke diyunibesithi. Baithuti ka bo bona ba thomile pukwana ye, yeo ba e bonago bjalo ka tsela ya go fa morago se sengwe go metse ya bo bona. Dihlopha tše dinnyane, tšeo di thušitšego ke Profesa Gina Wisker go tšwa Yunibesithing ya Brighton go la UK, ba šomile gotee mo mafelelong a beke a mmalwanyana go tšweletša pukwana ye. Dikanegelo tša bona ke tša bona, tšeo di hlalošago maitemogelo a go swana le a go fapana.

1. MATSENO

Dinaga Magae tša Afrika Borwa ka go Thuto ya Godimo (SARiHE) ke protšeke yeo e šomago le baithuti bao ba thušago banyakišiši ka mo go diyunibesithi tše tharo tša Afrika Borwa– Yunibesithi ya Johannesburg, Yunibesithi ya Rhodes le Yunibesithi ya Fort Hare. Bjalo ka baithuti re ngwala maitemogelo a rena a pele re ithuta a dinaga magae re maitemogelo a rena a yunibesithi.

Maikemišetšo a pukwana ke go ruta malapa, bagwera, dikolo le metse ka ga phetogo ya motho go tšwa go maitemogelo a dinaga magae go ya go maitemogelo a yunibesithi, ditlhohlo le ka mokgwa wo motho a ka lebaganago tšona le go di fenya. Gape e kgwatha dilo tšeo re nago le tšona tša go swana le ge e le gore re tšwa dinaga magae le/goba malapeng a go fapana.

Mo nakong ya ka morago ga kgatelelo, phihlelelo go thuto ya godimo e oketšegile kudu ka maatla. Le ge go le bjalo, ka lebaka la tlhalelo ya tshedimošo, tšhelete, le thekgo, batho ba bantši go tšwa dinaga magae ga ba hwetše monyetla wa go ya yunibesithi, mola bao ba o hwetšago gantši ba tlogela ntle le go hwetša mangwalo a dithuto. Mathata a ga se a swanela go ba lepheko go o mongwe le o mongwe yo a lekago go fihlelela bokgoni bja bon. Pukwana ye ke ya motho o mongwe le o mongwe yo a ipelaelago, ka maikemišetšo a go ba abela ditharollo tšeo di hlamilego ke bathušabanyakišiši go tšwa dinagamagaeng. Pukwana ye e tla ahlaahla bophelo bja magaeng, le mekgwa ya bophelo ya bjona, leeto la go ya yunibesithi goba thutong ya godimo, phetogo ya go ya yunibesithing, se sengwe se bohlokwa kudu, gore o ka tšwelapele bjang go tšwa mathateng ao o kopanago le wona le go šetša nepo, gore o atlege go hwetša mangwalo a dithuto a gago.

2. BOPHELO BJA MAGAENG

Bophelo ka go dinaga magaeng ke bjo bo bose go no swana le bophelo bofe goba bofe mafelong a mangwe. Le ge go le bjalo, le batho ba dinaga magaeng ba nagana ka ga bophelo ka ntle ga lefelo la bona; re nagana ka go ya diyunibesithing ka morago ga marematlou tšeo di lego dimaele kgole mafelong a setoropong. Bophelo mo dinaga magaeng gape bo fapana go ya ka tlhabollo.

2.1 MAITEMOGELO

Dinaga magaeng di ka ga botee, e bile se bohlokwa kudu, di bontšha Ubuntu go ba gotee. Tikologo ya magaeng ke medu ya go ithuta mešongwana ya ka gae, mekgwa e mebotse, boikemo, le tlhompho. Batho mo mafelong a ba laola ke setlwaedi, setšo, le boiketlo.

Ka go dinaga magae, ba bangwe ba hlabologile mola ba bangwe ba hlabologile gannyane. Malapa a mangwe a magaeng a šomiša letamo, noka goba meetse a monoga, ba tshephile dintlwana tša boithomelo tša melete, tšeo di sa tsenego moya, ba bangwe ga ba na ntlwana ya boithomelo ka gohle. Le ge go le bjalo, dinaga tše dingwe tša magaeng di na le ditirelo tša maleba tša meetse le kelelatšhila tšeo di abago ke mmasepala. Karolo yeo e nago le ditlhohlo ke gore re sepela ka maoto sebaka se setelele go fihla dikolong, ska lebaka la gore ke dinnyane tšeo di lego gona. Ba bangwe ba dula ka go dintlo tša RDP, mekhukhu, dintlwana tša mobu, goba dintlo tšeo di agilwego gabotse ka ditena tša semente, eupša karolo e botse ke gore, ntle le gore o dula ka ntlong e bjang, re e dira legae e bile re a thaba bjalo ka lelapa.

"Bjalo ka bašemane re be re tlwaetše go ya go rutha moo. Ka ge letamo le be le le kotsi kudu, re be re lemošwa ke batswadi ba rena gore re se ke ra rutha, eupša e be go se na letšatši le tee leo le fetago re se ra ya go rutha. Nako e nngwe le e nngwe ge re bowa, re be re bethwa bohloko."

– Mothušamonyakišiši wa moithuti ¹

¹ Ditsopolwa ka moka ka gare ga pukwana ye ke tša bathušabanyakišiši ba baithuti

2.2 GO NAGANA KA BOKAMOSO

Batho ba dinaga magaeng le bona ba na le phišegelo. Re nyaka go rutega kua yunibesithi gore re tle re kaonafatše setšhaba sa rena, le go kgaola diketane tša bodiidi mo metseng ya bo rena. Go na le batho ka mo metseng ya rena, goba le ge e ka ba maloko a lapa goba meloko, bao ba tšweletšego mo metseng yeo re dulago go yona. Batho ba ba rutegile, ba na le dintlo tše dikgolo, ba na le dikoloi, ba bangwe ke barutiši ba rena, go tšwa dikolong tša praemari go ya go tša godimo. Re nyaka go swana le bona. Ka moka ga rena re gopola ka tsela yeo re thomilego go nagana ka go ya yunibesithi:

"Phišego ya ka e thomile ke sa le maemong a praemari. E be e se kakanyo e botse le ge go le bjalo; morutiši wa ka o be a re betha ge re sa hwetše karabo ya nnete go potšišo ya dipalo, ka gona e be ke duma go swana le yena gore ke kgone go bowa gape ke tle ke otle bana ga gagwe. Hahaha! E be e le ka ga tefetšo nakong ya morago, eupša ge ke fihla sekolong sa godimo, ke ile ka tsebišwa ka mešomo e mengwe yeo e kgahlišago, bjalo ka booki, disaense, le thutatšhupaletlotlo. Sesi wa ka e bile mooki, ka gona ke ile ka ba le kgahlego ya go tšwetšapele dithuto tša ka."

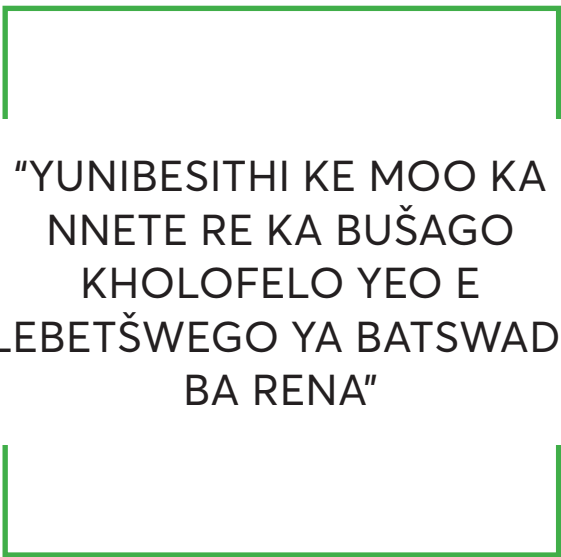
"Nnete ke gore, e be ke se na nnete ya gore ke nyaka go dira eng, eupša ke be ke na le kgahlego ya se sengwe le se sengwe seo se sepelelanago le go hlakantšha/palelo."

"Mo maemong a ka, ke rata ba lapa kudu e bile ke nagana gore ke ba kolota kudu, ka go ya sekolong ke bonnyane bjo nka bo dirago go ba lefela morago gore ba ntumeletše gore ke gole ke be motho yo ke lego yena ga bjale. Nka dira dilo tše ka moka ka Kriste; ke dumela gore dilo ka moka di hlotše ke Modimo."

"THUTO MO YUNIBESITHING
KE SEBETŠA SE NNOŠI
FELA SEO MOTHO A KA SE
ŠOMIŠAGO GO AGALESWA
SEEMO SA KUA MORAGO"

"YUNIBESITHI KE MOO KA
NNETE RE KA BUŠAGO
KHOLOFELO YEO E
LEBETŠWEGO YA BATSWADI
BA RENA"

PELE O ETLA YUNIBESITHING

"Ehh...theknolotši ya tišitale (radio) e bapetše karolo e bohlokwa kudu ka lebaka la gore diboledi go tšwa ditheong tša go fapana e be ba bolela ka go dira kgopelo diyunibesithing, e sego e tee fela eupša go diyunibesithi tše dintši, gore o kgone go bam o mameong a mabotse go tšea sephetho sa gore ke setheo sefe seo o ratago go ya go sona, ge ka moka di šetše di nkamogetše. Dikwalakwatšo le tšona di abile tshedimošo e ntši ka ga menyetla ya dipasari yeo e lego gona. Ga bjale ka gore ke ka mo Yunibesithing, theknolotši bjalo ka radio e sa bapala karolo e bohlokwa, ka lebaka la gore dilo tša go swana le dipasari le ge ditefelo di okeditšwe di a goeletšwa ka mehla."

O THOMILE GO KWA NENG KA GA YUNIBESITHI?

"ke thomile go kwa ka ga yunibesithi ge ke be ke sa dira kreiti ya 10 ka 2012 go la Flagstaff Comprehensive School, moo ke bego ke dira maemo a ka a ka godimo a sekolong. Go tšwelapele, nako ye ka moka e be ke ithuta, e be e no ba sengwe seo se segišago mo go nna; ka semaka e be ke sa tsebe le gore gabotse ke nyaka go ba eng ka lebaka la gore ke gotše lefelong la magaeng kudu. Go tšwelapele, ge ke be ke sa dira kreiti ya ka ya 10, ke tsenetše dipontšho tša mošomo moo ke hweditšego tshedimošo e ntši, ke ka lebaka leo go bego go na le batho ba go fapana bao ba tšwago ditheong tša go fapana ka mo Afrika Borwa e bile batho bao ba mpoditše ka ga yunibesithi. Ka gona ke ile ka hwetša tshedimošo ye e phatlaletšego ya go fapanago ka ga seo se bitšwago YUNIBESITHI."

2.3 GO DIRA KGOPELA YUNIBESITHING

Go dira kgopelo yunibesithing ka kakaretšo go a tshwenya ge o sa tsebe selo ka ga theknolotši. Dikolong tšeo o no go šomiša difomo le kantoro ya poso go kaone kudu. Eupša ka theknolotši go ka lebelo kudu go dira kgopelo ka inthanete, seo e lego tlhohlo go moithuti wa marematlou yo a lego magaeng. Go ntšha fomo ya kgopelo e sa le bothata, ka lebaka ga re tsebe gore re tla e hwetša kae – ga re tsebe gabotse go latela ditaelo tša inthanete le polelo e bothata kudu go rena. Go hlokega ga lefelo la inthanete gape ke tlhohlo ka ge re swanetše go reka data go difoune tša rena, e lego seo se turwago kudu e bile ba bangwe ba barutwana ga ba na le yona.

Le ge, ba bangwe ba barutiši ba thuša kudu ka go aba difomo tša kgopelo le go re thuša go kgetha mešomo yeo e re swanetšego. Dikolo tše dingwe di na le mahlatse go ba gona go ditlhahlo tša mešomo go ba hlahla ka kgetho ya mešomo, go ya ka gore o šoomile bjang ka go dirutwa le go hwetša difomo tša kgopelo go tšwa ditheong tša go fapana. Go rena ba bangwe dikuranta, diradio, le dithelebišene ke methopo fela ya tshedimošo e bile re swanetše go šomiša tšhelete e nnyane ye re nago le yona go fihlelela ditheo tšeo gore re dire dikgopelo. Eupša ba bangwe ba na le meloko le bagwera bao ba šetšego ba le ditheong tša thuto ya ka godimo e bile ba ba thuša ka tshepedišo ya go dira kgopelo.

KE KGETHILE BJANG YUNIBESITHI LE GO DIRA KGOPELO

"Ke na le moagišani yo a tsenego Yunibesithing ya Cape Town e bile o dirile thuto ya go swana le ye ke bego ke nyaka go e dira, ka gona ke ile ka botšiša batho ka Cape Town e bile ba ile ba mpotša gore ke se sengwe sa dikolo tše di kaone. Ke ile ka ya lefelong la inthanete go ntšha difomo tša kgopelo ka thušo ya mogwera. Letšatši leo le latelago, moithutimmogo le nna a mpotša ka Yunibesithi ya Johannesburg le gore ga e na tefo ya go dira kgopelo ge o dira kgopelo ka inthanete – tefo ya kgopelo ya UCT e be e le R100 e bile e be ke se na le yona, ka gona ke ile ka tšea monyetla . Ka dira kgopelo."

Anouyuo Sidubedube: "Yunibesithi ya Fort Hare ke ye kaone kudu e bile ke yunibesithi ya go se turwe le gatee, ke ka lebaka leo e lego ya batho ba go swana le nna bao tšwago dinaga magaeng tša kgole, e bile gape ke ya bathobaso bao ba diilago. E šoma gabotse kudu ka go tikrii yeo ke bego ke nyaka go e thutela yona."

"GE O TLOGELA LEGAE LA GAGO
LA MAGAENG GO YA LEFELONG LE
LENGWE, O KA SE NO TLOGA BJALO
KA MOTHO YO A YAGO LEFELONG LA
KGAUSWI. LAPA KA MOKA, MOLOKO
WA KGAUSWI LE BAGWERA BA TLA
KGOBOKANA GO GO LAELA GORE O
SE KE WA LEBALA MAIKEMIŠETŠO A
GAGO A GO TLOGA GAE."

3. LEETO LA GO YA YUNIBESITHI

Leeto la go ya yunibesithi ke maikutlo a mabotse, ka ge e le gore maloko a lelapa ka gae ga se ba hwetša monyetla wa go ya, ke magareng ga ba mahlatse.

3.1 GO TŠWA GAE

Bjalo ka kgato ya mathomo, dipoelo tša kreiti ya 12 tša batho ke legato la mathomo go motho o mongwe le o mongwe yo a lemogago gore ba swanela ke go tloga gae. Go nna, se e be se sa fapane; le ge go le bjalo go be go na le dikgopolo tša go fapana ka ga gore ke tla kgona goba aowa.

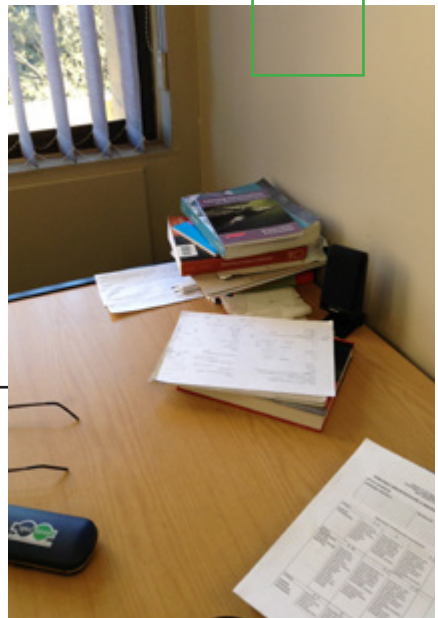
Bothata bjo bogolo bjo ke bego ke na le bjona e be e le gore a ke tsebe motho go la Johannesburg. E be go se na le o tee wa meloko ya ka yo a bego a šoma moo ke bego ke swanetše go ya gona, ka gona se se be se e ra gore ga gona motho yo a tlogo nkamogela go la Johannesburg. Mahlatse ke gore morutišigadi wa ka o ile a lemoga gore ke na le bothata, a thoma go nthuša ka bjako go hwetša lefelo leo nka le šomišago ge ke ingwadiša. O ile a beakanya le batho bao a ba tsebago go la Johannesburg go thuša nthuša ge ke fihla, le gore ba tla nkiša mafelong a maleba.

Letšatši leo ke sepetšeng ka lona go ya yunibesithi le kwagetše le fapana le a mangwe, ka lebaka la gore ke be ke swanela ke go tšea leeto mola e le gore ke tšhogile ka lebaka la ditaba tše dintši. Ge ke be ke le mo peseng e be ke nagana gore ke ile go lemoga bjang motho o mongwe yo ke se nkego ka gahlana le yena pele.

Letšatši leo ke sepetšego ka lona e be ke belaela kudu, ka lebaka la gore e be ke se na le tsela ya go ikgokaganya le o mongwe le o mongwe go ba botša gore ke mo kae. Selefoune ya ka e be e thapile ka lebaka la gore pula e be e ena mo tseleng ya go ya seteišeneng sa pese mesong yeo.

La mafelelo ka fihla ka ba ka kgona go ikgokaganya le motho yo a bego a tlo ntšea. Sa mathomo seo ke se bonego ge ke fihla e bile toropo e kgolo le meago e metelele, yeo e bego e bonala e swana ka moka ka nako yeo.

Ka letšatši leo, ke gopola ke leka go nagana tsela yeo ke bego ke sepela ka yona, ka go bala nomoro ya difapogo le ditrata tšeo re di fetilego. Eupša ke ile ka lebala palo ka ba ka tlogela, ka thoma go hlokomela ditemošo tšeo ke di filwego ka ga Johannesburg le gore o ka efoga bjang bosenyi moo. Ka mahlatse ga se ka swara boima go hwetša lefelo la yunibesithi, ka lebaka la gore e be ke na le motho yo a tsebago lefelo le.

3.2 NAKO YA BOINGWADIŠO: BOITEMOGELO BJA MOTHO

Go hloka motho yo a ka nkgahlanetšago ge ke fihla Johannesburg go tlo ingwadiša, gabotse go amile nako ya ka ya boingwadišo. ke bile morago ga nako go tša boingwadišo ka lebaka leo – ke gopola go swanetše go ya godimo le fase go kgodiša balaodi gore ke amogetšwe, mola ke leka go ingwadiša. Bothata bjo bongwe e be e le gore bathuši ka ditšhelete bao ke bego ke na le bona ka nako yeo e be ba e na le histori ka mo sekolong ya go se lefele ditefelo tša dithuto tšeo ba bego ba ena le maikarabelo go tšona. E be ba mpotša gore ke lefele ditefelo tša ka tša boingwadišo, tšeo ke bego ke se na le tšona. Se e bile lebaka la nnete leo le dirilego gore ke feletše ke bile morago ga nako go tša boingwadišo. Bathuši ka ditšhelete ba ka ba ganne go nngwalela lengwalo gore ba tla rwala maikarabelo go ditifo tša ka tša dithuto tša ngwaga woo, gore ke kgone go ingwadiša.

Ka mahlatse e be ke dirile dikgopelo tša thušo ka mašeleng go bathuši ba bantši, ka gona ba bangwe ba fetola ka letšatši la bofelo la boingwadišo. Bothata ke gore e be ke se sekolong ka nako ya ge ba fetola, seo sa hlola gore ke be morago ga nako gore ke ingwadiše. Ka mošupologo wa beke ye e latelago ka ya yunibesithing, go leka go ingwadiša. Mošupologo woo e be e le ge diklase di thoma tša paka ya kgweditshela e bile ka lebaka leo fakhalithi e be e mpotša gore ke tlile go palelwa. E be ba nyaka gore ke boloke tšhelete, yeo, go ya ka bona, e tlile go no senywa. Ke boditšwe gore Boentšenerere bo boima kudu le gore nka se kgone go fihla mo ba šetšego ba fetile. Se e be e le maitshwarelelo a bona a magolo (magareng ga tše dingwe) e bile ba ile ba mpotša gore ke swanetše go no boela morago gae ke tlogele yunibesithi pele nka thoma. Eupša e be ke kgolwa gore ke swanetše go ingwadiša, ka lebaka la gore e be ke na le maswanedi e bile ke na le ditokomane ka moka tša semolao. Ka lebaka la go se kwane magareng ga ka le motho ka fakhalithing yoo boikarabelo bja gagwe e bego e le go dumelela batho gore ba ingwadiše, e bile bothata – go fihla moo bo ilego bja swanela ke go rarolla ke Hlogo ya Lefapha la Boentšenerere, yoo a ilego a dumelela gore ke swanetše go ngwadišwa le gore thome go ya diklaseng ka yona nako yeo. Tiego ya boingwadišo e hlotše gore ke se be gona go seminareng/kopanong ya ngwaga wa mathomo.

3.3 GO IKETLA

Ka morago ga go katana le taba ya boingwadišo, ke ile ka swanela ke go lebagana le ntwā ya go se be ya dithuto. Ka ye nako e be e le taba ya marobalo. Mo kगतong ye, ttaba e be e le gore mafelo ka moka a marobalo a be a tletše, ka ntle le ao a sego a ingwadiša le yunibesithi go ba marobalo a baithuti. Ka gona, seo sa dira gore ke tsene lefelong la ka la marobalo mathomong a Matšhe, e lego kgwedi e tee ka morago ga nako. Ka nako yeo, e be ke dula le motho yo ke mo tsebago, e bile ba nthušitše go kwešiša le go tseba lefelo, ka ge ke be ke sa ba gona seminareng/kopanong.

"Go bona motho o mongwe a tsena ka pele ga gago ka morago ga gore o be mothalading sebaka se setelele go a tena. Go se šome gabotse go tšwa bathušabaithuti e dirile gore ke tšweletše dipelaelo tša mabapi le direlana menyetla go bagwera ba bona. Ke rata batho, eupša ka moka dilo tšeo tša gore ke tle ke se hlophiwe ke bašomimmogo le bathušabaithuti e mphetotše gore ke be motho o mongwe."

"Go na le poledišano e nnyane goba ga e gona ka go diphapoši tša borutelo ka mo yunibesithi ka lebaka la leleme la poledišano. Ka nako ye nngwe ga o kwešiše mareo, eupša ge dilo di hlalošwa ka leleme la gago ke moo o kwešišago bokaone. Ke swara boima gore ke kwešiše dingwalwa tša thuto tšeo re swanelago ke go ithuta tšona. Se se hlola go se šome gabotse ka lebaka la gore ga se wa kwešiša dinnte – e sego gore ga o di tsebe, eupša e be go tla ba kaone ge di be di le ka leleme la gago."

THAROLLO:

Tsela e botse ya go kgona ditlhoaho tše ka moka ke go bolela le batho le dira bagwera, e bile go bohlokwa kudu go botšiša batho ge o nyakana le tshedimošo goba ge o lahlegile, e lego seo se tla go thuša go aga boitshepo bja gago le mokgwa wa go itlhaloša. Ge re etla go taba ya go se kwešiše ka phapošing le go tšhaba go botšiša dipotšišo, ka dinako tše dingwe o swanetše go no ba bogale o botšiše potšišo ya gago, ge ba go sega, o tla kgona go tseba gore ke kae mo o sego wa dira tšona le go ba le sebaka sa go kwešiša bokaone kgopolo yeo le go lokiša diphošo tša gago. Tharollo e nngwe ke go šomiša dikopano tša poledišano tšeo mofahloši a di beilego go hwetša thušo.

KANEGELO KA GA MOITHUTI WA YUNIBESITHI

O ithutile sekolong sa ka godimo, a atlega go marematlou wa gagwe ka tumelelo ya go ka ithutela Tikrii ka yunibesithi.

O be a etšwa lapeng la go itlhakela. Mmagwe e be e le motswadi a nnoši e bile a sa šome. Nako ya go ya yunibesithi e fihlile e bile ba swanetše go tšea sephetho. Mmagwe o be a tshwenyegile kudu ka ga gore ngwana wa gagwe o tlo phela bjang yunibesithing ntle le tšhelete goba dikobo tša maleba. Eupša o be a tseba gannyane ka ga dikgetho tša go ithuta tšeo di lego goba moo. O ile yunibesithi, a tlogela mmagwe yo a bego a tshwenyegile. Batho ba motseng e be ba seba mmagwe ba keteka manyami a boinaganelo. E be ba ipoditše gore ngwana wa gagwe o tlo bowa gae, ka lebaka la gore ke o mongwe wa batho bao ba hlakago kudu bao b aba tsebago.

E be e sa le ka pele gore ba ketekel!

O boile gae ka nako ya maikhutšo e bile go ena le phetogo e kgolo mo go yena. O be a bogega bjalo ka motho o mongwe ge a be a le kgole, le ge e le gore o be a le magareng ga ba bangwe. O ile ya ba mohlala go dithaka tša gagwe ka gore e be ba hlohleletšegile e bile ka moka e be ba nyaka go swana le yena. O be a sepela ka boitshepo a tseba gore ba mengwaga ya gagwe ba lebeletše yena. O be a tswaletše melomo ya bao ba boletšego gampe ka ga mmagwe le yena. Tše ka moka di diregile fela ka lebaka la gore monagano wa gagwe o hlahlilwe go bona tše di botse ka go sengwe le se sengwe.

4. LEETO LA GO YA YUNIBESITHI

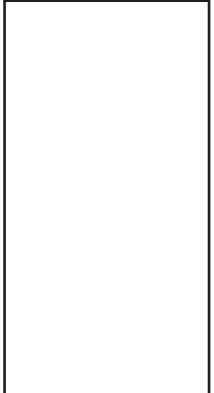
Sebakanyana se ke se sengwe se se kaone seo o ka itemogelago sona, e bile se tletše ka lethabo le lentši, ka ge o kopana le batho ba bafsa bao ba tšwago malapeng a go fapana. Le ge go le bjalo, go sa na le ditlhohlo, ge o leka go dira bagwera. SKa gona o hwetša go na le dibakanyana tšela o swanelago ke go bolela le motho o mongwe le o mongwe yo o kgahlanago le yena gore o se ke wa ikwa o lahlegile. Go na le dibakanyana tše dingwe gape tše o swanelago ke go reka dipuku mola o tlwaetše go fiwa sengwe le sengwe ka dikolong tša ka godimo. Gape o swanela ke go dira kgopelo goba go saenela mašelang, e lego seo se nyakago gore o eme methaladi e metelele, e bile ka nako ye nngwe go ba bothata ge o se na seo o ka se jago.

GO TLOGA GAE ...

... GO YA YUNIBESITHI

Go fihla yunibesithi bjalo ka ngwana wa dinagamagaeng gore o be moithuti wa ngwaga wa mathomo ke tlhohlo e kgolo eupša ditlhohlo ka moka di ka hlolwa. Go ithuta ka mo yunibesithi go fapane kudu le go ithuta sekolong sa ka godimo. Go ithuta yunibesithi ka nako tše dingwe go ka raragana go moithuti wa ngwaga wa mathomo, eupša go ikgweranya le ba bangwe go dira gore mošomo o be bofefo, ka gore o tla kopana le yo mongwe yo a bilego le bothata bja go swana le bja gago.

Yunibesithi ga e tšhoše ka ge go bonala bjalo; seo se nyakegago ke gore wena o lebelele seo o se tlilego go se dira.

“LETHABO LA GO TSEBA GORE O
TLO BA MOITHUTI WA YUNIBESITHI
LE HWELETŠA KE MAPHEKO AO O
GAHLANAGO LE WONA GE O FIHLA
GO YUNIBESITHI YEO ITŠENG.”

“DIPHAPOŠI TŠE DIKGOLO LE TŠONA
KE LEPHEKO KA BO TŠONA.”

E KA BA O BE O NA LE BATHO BAO O BA TSEBAGO KA MO YUNIBESITHI?

"Ka ntle le go tšhoga goba go thušwa, e be go se na batho bao ke ba tsebago ka gohle ka mo setheong se. Motho o mongwe o tshwenya kudu ke tijoe! O ka se kgolwe ka mokgwa wo ke bego ke hlaka ka gona – le go no tseba maemo a ka a gore ke amogetšwe goba aowa, ka lebaka la gore Fort Hare e be e palela ke go tsebiša baithuti ge e ka ba ba amogetšwe. Ke no fihla mo le setatamente sa ka sa dipoelo, ke sa tsebe le gore ke ya go robala kae ka morago ga kamogelo, ka lebaka la gore e be ke le kgole kudu le gae."

Ka mo yunibesithi o swanela ke go phedišana le ba bangwe. O ka se dire sengwe le sengwe o nnoši. Mo lefaseng leo o sa le tsebego, le batho bao o sa ba tsebego, le go dira dilo tšeo o se nkego wa di dira, o swanetše ke go ikgokaganya le ba bangwe, gore o kgone go ikgokaganya le 'lefelu le lešele' e lego yunibesithi.

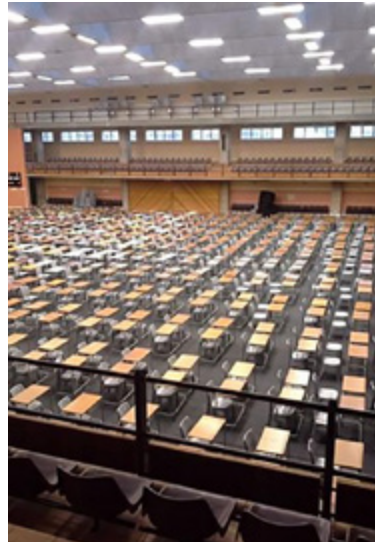
Go tlogela bophelo bja magaeng go ya go bophelo bja yunibesithi ga se ya ba tshepedišo e kaone. Go tla yunibesithi go swana le go tšea tsela e mpsha mo bophelong bja gago. Ke nnete gore bophelo ke leeto le letelele go ya go katlego yeo e sa tsebegego. Go golela dinaga magaeng, o e tšwa lelokong goba lapeng la go diila, le go tseba sekolo seo se lego dinaga magaeng kudu moo dilo di tšeago nako go fihla go wena, go ka dira gore barutwana ba ikwe e le gore ba dula lefaseng leo le lebetšwego. Ka nako ye nngwe go bohloko go golela dinaga magaeng, o sa tsebe selo ka ga bophelo bja ntle e bile o tseba fela bophelo bjo o bo phetšego, o tantšwe ka gare ga dinaga magaeng. Go tloga dinaga magaeng go ya yunibesithi go ama go kopana le batho ba ba mpsha, ba bangwe ke batho bao e lego gore o ka se nyake go ikgweranya le bona. Eupša nnete ke gore, boemo bjo bongwe le bjo bongwe bo a tla bo be bo fete, ga bo dulele ruri e bile sengwe le sewe ga se gore ke tlhohlo ge o nagana ka sona.

4.1 GO BA GONA DITHUTONG

Selo sa mathomo se bothata seo motho a kopanago le sona ke go šomiša tšhupadipaka gore o kgone go hwetša mafelo ao o swanelago ke go ba go wona go hwetša dithuto. Bontši bja rena re tlwaetše meago e mennyane yeo e se nago mabato a mantši, ka gona bjalo ka moithuti o moswa ka dinako tše dingwe o wa timela wa fetša o se wa ba gona dithutong tša gago tša mathomo. Ke se sengwe sa dibaka tše di kaone, eupša se a tšhoša ka nako e tee, bjalo ka ge ba rena ba bantši ba go tšwa dinaga magaeeng re sa kgone go itlhaloša gabotse ka Seisimane. Ge e le la mathomo o eya dithutong, o tšhoga go botšiša dipotšišo ka lebaka la gore o nagana gore dithaka tša gago di tla go sega, ka ge o se na boitshepo bjo bo lekanego ge o bolela ka Seisimane. Bontši bja rena re tlwaetše go ithuta letlapeng ka phapošing e bile ga re tsebe selo ka diprotšekta.

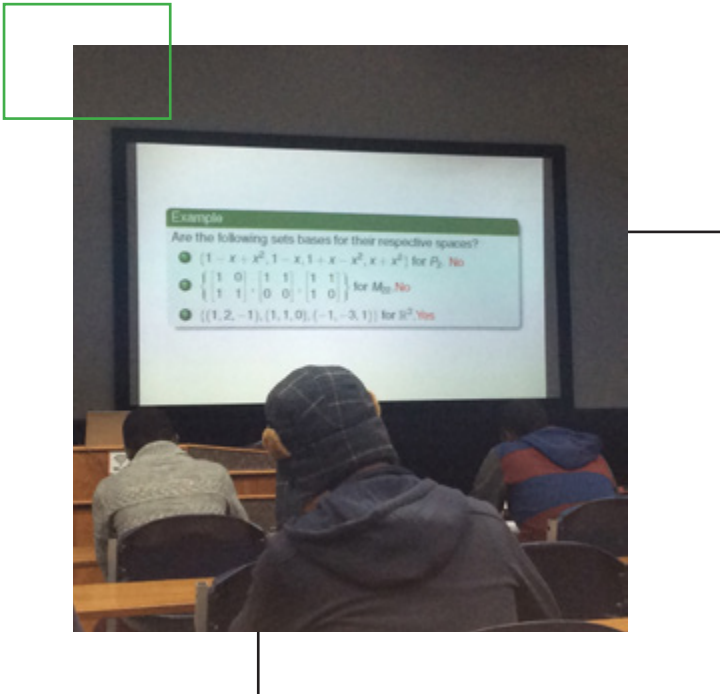
Go tloga moo go na le diphapoši tše dikgolo kudu tša ditlhahlobo. Go itemogela dilo tše dingwe la mathomo go ka ba bose, gape go ka go raraganya ka dinako tše dingwe. Eupša tharagano e ba gabotse ge nako e ya pele. Ka dinako tše dingwe e ya re kwatiša, eupša sebaka se se latelago e bile re kgona go sega ka yona.

"Ka ge o ka bona, diteseke le ditulo di beakantšwe gabotse. Mo ke moo ditlhahlobo di ngwalwago gona. Mo nakong ye motho o mongwe le o mongwe o itemogela nako ye boima, ka lebaka la gore ga go yo a dumelelwago go boledišana le motho o mongwe ka lebaka la melawana ya ditlhahlobo. Dikgoba di beakantšwe ka tsela ye e lego gore dikgoba tša serutwa sa go tšwa go fakhalithi e tee di kgaoganywa ka dikgoba go tšwa go fakhalithi e nngwe."

4.2 GO ITLWAETŠA LEFASE LA TITŠITALE

Go ya ka pukuntšu ya Google, 'lefase la titšitale' le ra leo batho ba ikgokaganyago ka theknolotši ba šomiša diphatlalatši tša poledišano tšeo di bonwago bjalo ka diemeile. Bjalo ka moithuti, tsela e tee fela ya poledišano yeo o e tlwaetšego ke WhatsApp le Facebook, ge o se na go fihla mo yunibesithi, o swanetše go itlwaetša mekgwa e meswa ya poledišano. Mohlala, o swanetše go lebelela diemeile tša gago go hwetša ditsebišo tšeo bafahloši ba di rometšego. Gape, o swanetše go fihlelela uLink le Blackboard go hwetša digopotšo/noutse le go lebelela diasaemente, e lego tshepedišo e boima ge o se wa e tlwaela. Selo se sengwe ke gore bontši bja rena re tlwaetše go tliša diasaemente tšeo di ngwadilwego ka letsogo, o no bula inthanete le go nyaka dipotšišo tšeo o nyakago go hwetša dikarabo tša tšona le go romela. Eupša ge o le yunibesithi, o rutwa gore go tšea mošomo ka mokgwa wo o lego ka gona go tšwa go Google ke go utswa ga dingwalwa, le gore gape go se dire ditšhupetšo go mošomo wa gago ke go utswa ga dingwalwa, seo se ka hlalago ditheeletšo tša kgalemo.

4.3 GO IKEMELA

Ye ke e ngwe ya dinako tše boima eupša gape ke e kaonekaone, ka ge o hwetša sebaka sa go ba o nnoši ka ntle le tlhokomelo ya batswadi. Gape go boima, ka ge o swanela ke go ikapeela letšatši ka letšatši, seo e bago mošomo o montši ge o lapišitše ke go tšwa diklaseng ka moka tša letšatši leo. Eupša, a se gore gabotse se se šoma kgahlanong le rena ka ge re etla le mabokgoni a go swana le go itirela dijo ka bo rena, go apea le go itlhokomela le batho bao ba lego kgauswi le rena, se lego mohola ka go hlama moloko o mo mpsha le batho bao ba lego kgauswi le wena. Le yona tshepedišo e na le ditlhohlo, e bile o swanela ke go kgetha bagwera bao ba nago le dinepo tša go swana le tša gago gore ba kgone go go hlohleletša ge o ithuta, ka ge o se na tlhokomelo ya batswadi, seo se dirago gore baithuti ba bantši ba lebale ka dipuku, ba fetše ba paletšwe.

KA GARE GA LEFELO LA DIPAPADI

"Se se botse kudu. O ka gopola ka morago ga nako e telele ka tsela ye o dira tikrii ye itšeng, ke moo go fihla nako gore o aloge – oh wow!!! Modimo ke yo mogolo ka dinako tšohle. Dialoga di ka lehlakoreng le lengwe, le batswadi le bahlokamedi ka lehlakoreng le lengwe."

5. GO ALOGA LE GO TŠWELAPELE

Selo se tee fela seo se dirilego gore ke kgotlelele e bile se nthušetše gore ke tsepelele e bile lebaka la mathomo leo le dirilego gore ke tšwe legaeng la ka: ke gore ke hwetše tikrii. Tokologo ya mašeleng le go ikemela go ithekgile ka se. E be e se taba ya go no phasa le go aloga, eupša gape ka lebaka la gore e be ke se na le kgetho ka nnete. Ke tšwa go lapa leo le diilago e bile ka nnete e be ke nyaka go kgaola tšhaene ya bodiidi, ka ge e le gore boikgantšho bjaka le boitlhompheo ga di ntumelele gore ke dule ke le bjalo. Go nyaka bophelo bjo bo botse bjo ke bo bonego mo thelebišeneng le go baagišani ke bjona gape bo ntlhohleleditšego.

Gore ke tšwa dinaga magaeng go bile mohola go nna mo lefaseng le šele. Nnete ya gore ga se ka tlwaela go ya menateng (go ya mafelong a boithabišo) e bile tlhohleletšo ya go tsepelela kudu mo dithutong. Letšhogo la gore la gore o tla hulwa goba kothoswa le go timela go dirile gore ke dule ka ntlong. Ga se gore ke ka lebaka la gore e be ke sa nyake go ipshina ka bofsa bjaka, eupša boitswaro bjo ke tlilego le bjona go tšwa gae bo tšwetše pele go nkgogela go tafola le setulo sa ka sa go ithuta, le ge kgatelelo ya dithaka e be e le e ntši ka dinako tše dingwe. Ka lebaka la gore ke tlwaetše go tsepelela go dilo tše bohlokwa mo bophelong, ke ile ka no tšwela pele e bile ka šomiša tšhelete ya ka ka bohlale. Se ga se sa dira gore ke phaelwe ka ntle go tša boithabišo, eupša ke ile ka kgetha go tsenela boithabišo bjo bo botse, bjalo ka go tsenela le go ba gona go ditragalo tša go fapana tša dipapadi ka mo yunibesithing, go bogela difilimi le bagwera, le go kgatha tema go dikgokaganyo tša leago tše dikgolo, le go no iketla senthareng ya baithuti le bagwera goba mo mabenkeleng ao a lego ka mo khamphaseng.

Letšhogo la go lahlegelwa ke pasari goba sekema sa ditšhelete le tšona di bolokile mafolofolo a gore ke ithute. Ke tšwa lapeng leo e lego gore le ka se kgone go lefela ditefelo tša ka tša go ithuta ka gona e be ke swanela ke go ithuta ka maatla le go dira bonnete bja gore ke a phasa gore ke boloke pasari ya ka. Go boela gae ke sa ka swara selo (ka ntle le tikrii) e be e le dihlong le manyami ao e bego go le molaleng gore ke a thibe.

Go ba ka mo yunibesithing ke boitemogelo bjo bo kaone kudu, ka lebaka la gore o ba le tokologo go tšwa go tšhireletšo e ntši ya batswadi le go kopana le batho ba ba mpsha bao ba nago le maitemogelo a go fapana. Go tloga go le botse ka nnete go tseba dilo tše dimpsha le go tšwa lefelong la boiketlo la magae a rena, mola re ithuta ka ga nnete go itokišetša maphelo a rena.

"BOTŠO BJA GAGO GA
BO LAOLE BOKAMOSO
BJA GAGO."

"BOPHELO BO RE IŠA
MAFELONG A GO FAPANA
AO MOTHO A SE NKEGO A
GOPOLA KA WONA."

6. MAELE A BOFELO

Ge o lebelela morago go dikanegelo le maitemogelo ao a bontšhitšwego ka mo pukung ye ke baithuti ba go fapana go tšwa ditheong tša ga fapana, o ka amanya seemo sa gago go tšeo di boletšwego ka gare ga pukwana ye. Ka tšhomišo ya maleba ya pukwana ye, o ka kgona bonnyane go fenya bontši bja ditlhohlo tšeo o lebanego le tšona ge o dira kgopelo, ge o sepela tsela ya phetogo, le go laola seemo ka yunibesithing.

Bjalo ka moithuti, o swanetše go rekota dinako tša lethabo mo bophelong bja gago le go beela ka thoko goba go laola tšeo di sego tša loka tšeo o ka se di boetšego morago, go di dira gore di gobatše gannyane. Re swanetše go kwešiša gore re bolegwe ka go fapana, boleng bja rena bo ka gare ga maatla a go lwantšha ditlhohlo ka moka ntle le go ineela goba go llela maswi ao a tšhologilego.

Poledišano e bohlokwa kudu; leka go ba le moeletši mo bophelong le go bolela le batho bao ba fago tshedimošo yeo e nyakegago. E ba le phegelelo o se ke wa dira tshegišo ka mošomo wa gago goba wa o phaela ka thoko, le ge e ka ba go o hlokomologa. Dula go ditumelo tša gago o be o phadišane le wena – ikage letšatši le lengwe le le lengwe.

KE DIRA ENG GA BJALE?

Ge o ena le kgahlego ya go ya yunibesithi – goba ge o tseba motho o mongwe yo a nyakago go ya – kgato ya mathomo ke go nyaka maina a diyunibesithi tšeo o nago le kgahlego mo go Google. Go tloga moo o ka lebelela seo se abiwago le dikarolo tša go ithuta tša go fapana.

Ge o šetše o na le tshedimošo ka moka yeo o e nyakago, kgetha go dikamogelo goba dikgopelo go dira kgopelo ka inthanete/online. Go tla ba le dintlha tša go boikgokaganyo ge o nyaka go founa goba go emeila go hwetša keletšo e nngwe.

RE LE LAKALETŠA Mahlatse!

7. DITEBOGO

YUNIBESITHI YA JOHANNESBURG

Amos Vusi Msiza
Asiphe Mvandaba
Dennis Mohlalela
*Edison Muthisi
Elias Moyana
Ellon Makhuvele
*Enocent M. Maake
Eubert Khosa
Fumani T. Monareng
Ignatia Malebo Namane
Kagiso Manyamma
Kamogelo Mogane
Keletso C. Maine
*Mack Mogale
Madise Kenneth Moteme
Masala Ramanugu
*Mpho G. Mphahlele
Nosipho Zondo
Rocky Ramaube
Sefakoane Ntsoane
*Sinah M. Phatlane
*William Ndhlovu
*Zandile Tsotetsi

YUNIBESITHI YA RHODES

Abongile Deliwe
Andiswa Mabusela
Aphelele Mafuya
*Avela Pamla
Funeka Mjoli
Indiphile Ntlanga
Kamvalethu Vanqa
Lazola Mpapela
*Ludumo Mgobo
Mfanelo Bomoyi
Mpfunzeni Mudau
Nangamso Cewu
Noxolo Mabena
Papama Vose
Phoziswa Ndamndum
*Putuma Balintulo
Sandisiwe Dakela
Sesethu Dunywa
Vuyisile Mohlala
Zanokhanyo Mazeka
Zenande Ratazayo
Zenande Sojoli
Ziyanda Tilana
Zizopho Ngcingi

YUNIBESITHI YA FORT HARE

Andisiwe Mdlungu
*Anovuyo Sidubedube
*Asandiswa Tshotsho
*Fada Bonwabise
Hlangalwethu Mgwai
*Kabelo P. Lehula
* Kgotsotalang M. Monoane
*Luvo Mzinyathi
*Michael S. Mamba
Mpumelelo Candlovu
* Ndibulele Majikijela
* Nelile Mponjwana
Sesethu Mlokothi
Siposethu Xipula
* Siyanda Peter
Zamokhuhle Mdingi
Ziyanda Diko
Zizile Mamba Manzi

ELA HLOKO

Ditebogo go Joel Roberts
le Liam Wisker ka thušo ya
bona ya tlhakišo.

Ditebogo go Karma Elston
go akanya le go fometa
sengwalwa se.

SEHLOPHA SA DINYAKIŠO SA PROTŠEKE

Alison Curry
Beatrice Akala
Brenda Leibowitz
Emmanuel Mgqwashu
Gina Wisker
Hellen Ochuot
Karen Desborough
Kibbie Naidoo
Lisa Lucas
Lorenzo Dalvit
Lulekwa Baleni
Martha Chigovanyika
Nathi Madondo
Ntsika Kit
Patricia Muhuro
Rachel Masika
Shashi Cullinan Cook
Sheila Trahar
Sue Timmis
Susanna Siddiqui
Tatenda Chatikobo
Thea de Wet

* Ke bathušabanyakišiši bao ba
thušitšego go kakanyo ya mathomo
ya dipukwana ka go ngwala/ tlhakišo.

KA GA PROTŠEKE

Ka tšhomišano le diyunibesithi tša ka mo seleteng se se phatlaletšego sa Borwa bja ka Afrika, re nyakišišitše maitemogelo a diphetogo tša baithuti ba dinaga magaeng go ya go thuto ya ka godimo ka mo Afrika Borwa, re šoma le bathušabanyikišiši ba baithuti, dirutegi le baetapele ba diyunibesithi.

Protšeke ye ya tšhomišano ya dikgwedi tše his 30 ya Sekhwama sa Newton, ya go thuša ka mašelang ke ESRC le NRF, e thomilwe ka Diphlane 2016 ya phethwa ka Lewedi 2019.

E lebišitšwe go Brenda Leibowitz
1957 - 2018

Go hwetša tshedimošo e nngwe hle ikgokaganye le
sarihe-project@bristol.ac.uk

Diswantšho ka moka di tšwa go protšeke ya SARIHE.

-

Mošomo wo o ka fase ga laesenseya Creative Commons Attribution-Non-Commercial-ShareAlike 4.0 International License.

*(Go bona khopi ya laesense e, etela:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)*

